

lasztva mutatta be honfitársai 1939-es menekülésének történetét. Bemutatta azt a különbséget, amit a menekülő lengyelek a szlovák uralom alatt illetve a Magyarországhoz 1938-ban visszatért dél-felvidéki területen tapasztalhattak. *Dariusz Rogut* (Lengyelország) „A magyarországi menekülttáborokból visszatért lengyel tisztek a Honi Hadsereg kötelékeiben” című összefoglalásában bemutatta honfitársai elkötelezettségét és harcát a második világháborúban. Felvillantva olyan mozzanatokat is, melyek népe hősiességére és minden fronton tapasztalt önfeláldozó harcára emlékeztettek. *Jan Ciechanowski* (veteránüggyekkel foglalkozó államtitkár, Lengyelország) a II. világháború diplomácia történetének részletekre kiterjedő figyelmével számolt be a Magyarországra menekültek további sorsáról Nyugaton. Bemutatta ugyanakkor a nagyhatalmak céljait, a háború eseményeinek későbbi értékelésében tapasztalható különbségeket is. *Tamás Edit* (Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma) a lengyel menekültek északkelet-magyarországi fogadását, Borsod, Abaúj és Zemplén megyében felállított katonai és polgári táborait mutatta be. Beszámolt többek között a Bodrogközbe érkező menekültekről, a pácini katonai táborról, valamint az egyetemisták részére átadott garanyi kastélyról. *Molnár Imre* (Budapest–Varsó, Magyarország) Esterházy János lengyel kapcsolatait, a lengyel menekültekkel összefüggő tevékenységét mutatta be.

A Királyhelmecezen rendezett konferencia második egységében visszaemlékezéseket hallhattunk. Nem lehet meghatódás nélkül leírni, felidézni az elmondottakat. A konferenciára érkező népes lengyel küldöttség soraiban nemcsak kutatók kaptak helyet. Ott voltak, azok a veteránok is, akik 70 (!) esztendővel ezelőtt a német, majd szovjet támadást követően elhagyni kényszerültek hazájukat, s időlegesen Magyarországon találtak menedéket. Hetven esztendővel ezelőtt lépték át a magyar-lengyel határt, utaztak át ezen az északkeleti vidéken. Nem sok időt tartózkodtak azonban itt. Fialatok voltak, tele hazaszeretettel, tenni akarással. Úgy indultak el Lengyelországból, hogy tudták, Magyarország barátsággal, segítőkészen fogadja őket. Eljutott hozzájuk annak a híre is, hogy milyen útvonalon juthatnak tovább, elsősorban Franciaország irányába. Mindenki a szerveződő nyugati lengyel csapatokhoz tartott. Harcolni akartak hazájukért! Nem fogadták el, hogy Lengyelország nincs többé! Tenni akartak az ellen, hogy német és szovjet-orosz megszállás alatt álljon az egész ország, idegen zászló lengjen Varsó és Krakkó felett. Nyugatra tartottak, de hazájukért, s egész Európáért készek voltak harcolni. Ott voltak a háború esztendeiben a nevezetes frontokon. Minderről korukat (90 esztendőt meghaladó) meghazudtoló szellemi frissességben, jó egészségben számoltak be a Királyhelmecekre érkezett egykori katonák.

Az ünnepi alkalom harmadik részében került sor a lengyel–magyar barátságra és a menekültek befogadására emlékező tábla felavatásra a Polgármesteri Hivatal épületén.

Ez a tanácskozás, találkozó, emléktábla-avatás a legegyszerűbb és legjobb eszköz volt arra, hogy a magyar és lengyel nép egymásra utaltságára, az egymás iránti szolidaritásra emlékeztessük egymást. Több ilyen rendezvényre lenne szükség, hogy érezzük: az évszázados történelmi kapcsolatokat, melyek ma is megvannak a népek, családok, települések között. Ez lehet a közös üzenet a kapcsolatrendszerét újraszervező európai államoknak.

Dr. Tamás Edit

Emlékezés az ezeréves Gerencsér fazekasfalura

Bakonytamási Község Önkormányzata régi szándékát váltotta valóra október 17-én, amikor megemlékezett, és több szervezet (Veszprém Megyei Önkormányzat, Bakonyerdő Zrt. Bakonyszentlászlói Erdészete, Az Elpusztult és a Pusztuló Magyar Falvakért Egyesület) támogatásával emlékhelyeket alakított ki a közigazgatási területén elhelyezkedő hajdani *Gerencsérpusztáról*.

Az ünnepség időszerűségéről tudni kell, hogy Könyves Kálmán 1109-ben, tehát éppen 900 éve erősítette meg Szent Istvánnak a veszprémvölgyi apácakolostort alapító oklevelét. A szóban forgó Gerencsér pedig egyike volt annak a kilenc falunak, amelyet első királyunk az apácák birtokába rendelt. Felmerülhet a kérdés, vajon a szervezők miért nem az adománylevél kibocsátásának 1000. évfordulójára időzítették megemlékezésüket? Ennek magyarázata az, hogy csak másolatokban maradt fenn, melyekben viszont nem szerepel az eredeti keltezés. Vonatkozásában így az egyetlen biztos dátum a hiteles másolat 1109. évi kiadása.

Gerencséri emléktábla

rülbelül száz fő gyűlt össze a kialakított emlékhelynél, közöttük nagy számban voltak a még élő gerencséri lakosok és leszármazottaik, főként a környező falvakból, valamint meghívott vendégek az ország számos pontjáról: Budapestről, Miskolcra, Nádudvarról, Szegedről, Veszprémből. Az emlékezőket az egyik szervező, *Németh Tibor* köszöntötte, ezt követően a pusztá egykori birtokosának, a bencés rendnek a képviselőjében *Halmas Ábel* bakonybéli perjel szentelte fel az önkormányzat által állított fahérszert. A kereszthez a bakonyiszentlászlói erdészet készítetett egy emléktáblát, ennek kapcsán *Tátrai Gábor* erdészetigazgató szólt az egybegyűltekhez. Kiemelte: működési területükön nemcsak a természeti, de a kulturális értékekre is igyekeznek figyelmet fordítani, így egyáltalán nem érte őket váratlanul a felkérés. Mindeközben a bakonytamási Napsugaras Ősz Nyugdíjas Klub dalai színesítették a műsort, *Muhari Lászlóné* klubvezető pedig az alkalomra írt versét mondta el.

A program ezután már Bakonytamásiban, a Gerencsérre vezető út közelében felállított emlékműnél folytatódott. A Himnusz elnéklése után *Németh Károly* polgármester köszöntőjében párhuzamot vont a Gerencsér pusztulását okozó folyamatok és a jelenlegi vidékpolitika között, ugyanakkor reményét fejezte ki a helyzet jóra fordulása iránt. *Dr. Blazovich László*, Az Elpusztult és a Pusztuló Magyar Falvakért Egyesület elnöke, egyben a rendezvény fővédnöke a települések koronként változó sorsáról beszélt. Üdvözölte azt a jelenséget, hogy a lakosokban erősödik az igény a helyi múltra utaló emlékek létrehozására, amit jól példáz, hogy fiatal egyesületüknek immár ez a tizedik emlékműállítás. *Fazekas Ferenc*, a Népművészeti Egyesületek Szövetsége Fazekas Szakmai Bizottságának elnöke a hazai fazekas szakma köszönetét tolmácsolta a szervezőknek. Rámutatott: habár a fazekasok eltűntek Gerencsér-ről, emlékeztük most már fennmarad. Ahogy az agyag is örök, hiszen ma ugyanúgy szerepet játszik életünkben, mint évszázadokkal korábban, még ha megjelenési formái változtak is. A két utóbbi tisztségviselő leleplezte az emlékművet, majd *Leitner Pál* állandó diakónus felszentelte azt, és *Páll Lajos*: Az anyag dicsérete című versét *Borsné Gajdacsik Krisztina* mondta el. Az alkotás különben egy X. századi, díszítés nélküli, címerrel ellátott gabonatarló hombárt mintáz. Készítője *Wittmann Ildikó* budapesti illetőségű, Bakonytamásihoz kötődő szobrász-restaurátor. Az avatás folyamán koszorúzott a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület, Az Elpusztult és a Pusztuló Magyar Falvakért Egyesület, a Vöröskereszt helyi szervezete, végül a helyi önkormányzat. Utoljára a Szózatot énekelték el a résztvevők.

Az ünnepi alkalom harmadik, befejező szakaszára a kultúrházban került sor, ahol előadásokat hallhattak az érdeklődők. Elsőként *Blazovich László* beszélt mindazokról a feltételekről, melyek a középkorban a települések kialakulását lehetővé tették, majd néhány gerencséri vonatkozású oklevélből idézett. Ezt követően *Érszegi Géza* vázolta István király veszprémi oklevelének ma ismert háttérét és

Gerencsér jelentősége azonban az oklevél koraiságának és a birtokadományozások Árpád-kori gyakorlatának összefüggésében érthető meg igazán. Az adományozott falvakban ugyanis azonos tevékenységre szakosodott szolgálonépek laktak, akik előállított javakkal látták el a birtokos háztartását. Ennek a rendszernek kialakult a maga névtani vetülete is, hiszen a falvak neveiket az ott végzett tevékenységről nyerték. Így jöttek létre az olyan helységnevek (esetenként elő- vagy utótaggal), mint például a Kovácsi, a Takácsi, a Szakácsi stb. Közéjük tartozik Gerencsér is. A magyarba valamely szláv nyelvből bekerült szó jelentése 'fazekas' vagy 'fazekasok', tehát itt ilyen ipart űző lakosság élt és dolgozott. István király veszprémi oklevelének ez az említése a fazekas mesterségre utaló első írásos nyom a Kárpát-medencében.

Az ezeréves örökségre való emlékezés a Bakonytamásitól 3 km-re fekvő, és az 1970-es évek közepére elnéptelenedett Gerencsérpuszta határában kezdődött. Kö-

kutatásának buktatóit, miközben a közönség kézbe is vehette az oklevél nemesmásolatát. *Fazekas Ferenc* a népi kerámiák funkciójáról, koronkénti megítéléséről, mai reneszánszáról és a kárpát-medencei fazekasközpontokról ejtett szót, míg *Németh Tibor* Gerencsér történetének 1526 és 1945 közötti főbb jellegzetességeiről tartott előadást. A legnagyobb figyelmet alighanem *Kovács Ferenc*, gerencséri szülésétű akadémikus kapta, aki meghatóva mondott köszönetet a régi játszótársakkal való találkozás lehetőségéért, és változatlan hangulatban idézte fel gyermekkori emlékeit. Ezt követően immár kötetlenül, bor és pogácsa mellett folytatódott a Gerencserről elszármazottak találkozója.

Gerencsérpusztát ma már nem jegyzik a közigazgatási nyilvántartások. Jóllehet neve jelzővé degradálódva fennmaradhat térképek lapjain a „Gerencséri-erdő”, „Gerencséri-árok”, „Gerencséri-meggyes” stb. földrajzi neveken, ennél mégis fontosabb, hogy halottak napján máig pislálok egy-egy gyertya temetőjének emberöltőnyi idő óta odahagyott sírjain. Ez azt bizonyítja, hogy az elmúlás, az elnéptelenedés sokkal összetettebb dolog, mint amit egy száraz statisztikai adat képes volna a maga valójában kifejezni. Gerencsér még mindig él, csak létezési formája változott meg. Él mindazoknak a szívében, akiket egy emlék hozzá fűz, akik alkalmanként kilátogatnak oda, és virágot, mécesst helyeznek hozzátartozóik, ismerőseik sírjára. A megemlékezés szervezői az évforduló kapcsán az effajta megnyilvánulásoknak kívántak szélesebb teret nyújtani, amikor a régi gerencsériekre való emlékezést összekapcsolták a település kevésbé ismert mesterségtörténeti jelentőségének tudatosításával. Igyekeztük tárgyakba foglalva olyan kultuszhelyeket teremtetek, ahova önbecsülésük, azonosság tudatuk erősítéséért a még élő lakosok, de a hazai fazekas szakma képviselői is mindenkor fordulhatnak.

Németh Tibor

Két évtized megmentett múkincseiből

Az elmúlt két évtized múzeumi gyarapodásából válogató kiállítás nyílt 2009. október 2-án a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeumában Sárospatakon. A Magyarország egyik legépebben megmaradt késő reneszánsz épületegyüttesében működő múzeum hazánk legjelentősebb Rákóczi kultuszközpontjaként ismert. Gyűjteményei által, az intézményben folyó kutatómunka folytán azonban az intézmény jóval túlmutat a város határain. Jól tükrözi ezt az elmúlt két évtized műtárgygyarapodása is. A több mint 3400 közül ez alkalommal 170 tárgy látható. Témájukat tekintve: 1. Sárospatakhoz, a várhoz, az Alkotó Otthonhoz kapcsolódó tárgyak. 2. A Rákócziak tárgyi öröksége és a kultusz emlékei. 3. Zemplén-Abaúj paraszti és polgárosodó társadalmának tárgyai, fotói. Tokaj-Hegyalja szőlő és borkultúrájának emlékei.

Legnagyobb számban a *képzőművészeti gyűjtemény* gyarapodott. Legszámosabb egysége dr. Mayer József ex libris és kisgrafikai gyűjteménye, mely a gyűjtő adományaként 2002-ben került a múzeumba. A kortárs kisgrafika értékes áttekintő válogatása. Nagyszámú, a Sárospataki Alkotó Otthonhoz és a városhoz kapcsolódó művel gyarapodott gyűjteményünk: Kass János, Halmy Miklós, Zuger Sándor, Konok Tamás, Domján József, Győri Elek, Aknay János, Lakner László, Urbán György, Debreczeni Zoltán munkái. A művészek ajándékaiként, hagyatékként és több esetben az NKA támogatásával megvalósult vásárlás útján jutottak ezek az alkotások a múzeumba. A XIX. századi ismeretlen festő sárospataki parkot ábrázoló képe a NKÖM ajándéka volt 2004-ben.

A *régészeti gyűjtemény* jelentős ásatások révén gyarapodhatott. Ide tartoztak a külső és belső vár régészeti feltárásai, falkutatásai, a városban és a környéken végzett leletmentések, mint Darnó középkori kolostorának kutatása. Az 1990-es évek közepén a reneszánsz konyha, 2001–2002-ben az egykori trinitárius kolostor épület-felújításához kapcsolódó régészeti ásatás zajlott. Az ágyúöntőműhely 2007-ben indult ásatása igazi régészeti szenzáció lett. Az országban egyedülálló ipartörténeti emlék épületegyüttese bontakozik ki a jelenleg is folyó feltárás során. A kőfaragványok, az edény- és kályhacsempe-töredékek a legszámosabbak. Utóbbiak a XVII. századi habán kályhacsempek formakincsét jelentik meg. A különleges öntőforma-töredékek az egykori tulajdonosokra utalnak. A ritkaságnak számító leletegyüttesből a „Késő reneszánsz hadművészet” című kiállításon mutatunk be válogatást.

A *történeti gyűjtemény* gyarapodása is sokrétű volt. 1997-ben, illetve 1999-ben különleges Kosuth-gyűjtemény került a múzeumba Szathmáry Lajos hagyatékaiként. Farkas Ferenc személyes tárgyait fia, Farkas András ajándékozta a múzeumnak 2003-ban, az ekkor kialakított Emlékszobában láthatók. 2003-ban az állandó kiállításra kaptuk ajándékba Bethlen Ferenctől Rákóczikat szolgáló őse díszszab-